

Најзначајните вредности од областа
на културното и природното наследство
на Република Македонија

КЕРАМИЧКИТЕ РЕЛЈЕФНИ ПЛОЧИ ОД ВИНИЦА

Елизабета Димитрова

Оваа публикација е издадена
со финансиска помош на
Владата на Република Македонија

Најзначајните вредности од областа
на културното и природното наследство
на Република Македонија

КЕРАМИЧКИТЕ РЕЛЈЕФНИ ПЛОЧИ ОД ВИНИЦА

Елизабета Димитрова

Скопје 2017

ВОВЕД

МАКЕДОНСКОТО КУЛТУРНО И ПРИРОДНО НАСЛЕДСТВО

Низ текот на историјата до современи дни македонското културно и природно наследство, никогаш не биле повеќе во сферата на интерес на домашната и меѓународната јавност од моментот кој денес го живееме.

Неговото изнесување пред пошироката јавност во вид на публикации кои го промовираат, претставува една од задачите на Управата на културното наследство, која на тој начин ја презентира богатата ризница на нашето историско минато и зачуваните природни предели.

Од палеолитот и неолитот, преку бронзенто и железното време, антиката и средниот век, сите значајни цивилизациски дострели од ова тло се цел на проучување и презентирање, за да станат достапни на читателите од земјата и светот.

И едицијата која е пред вас претставува продолжување на намерата за пристапност на културното и природното наследство кон секој поединец, кој на тој начин ги запознава значајните археолошки споменици, сакралното наследство, старите урбани целини и специфичните природни области.

Република Македонија со презентацијата на своето наследство, дава придонес кон светското културно и природно наследство, зошто овие публикации имаат за цел да ги сочуваат за идните генерации значајните моменти од нашата историја.

Д-р Елеонора Петрова Митевска

КЕРАМИЧКИТЕ РЕЛЈЕФНИ ПЛОЧИ ОД ВИНИЦА

Во чудесната земја на библиските Македонци, каде светиот апостол Павле проповедал за мудроста на Христовите поуки, доцноантичкиот период претставува хронолошка референца за најбогатата збирка на уметнички творби, инспирирани од страсната предаденост на новата вера и обележани со креативниот порив на талентираните творци. Во таинствениот свет на ликовното творештво од ова време, истакен од најдлабоките созвучја на религиозната мисла и облагороден со суптилните нијанси на врвното мајсторство, се раѓаат естетските канони за следните илјадалетија, зачнати во спиритуалните длабочини на библиската инспирација и проникнати од езотеричните импулси на симболичната иконографија. Раскошната убавина на формите, префинетата ликовна димензија на изразот и рафинираниот дух на визуелните компоненти, се најкарактеристичните одлики на репрезентативните дела од пребогатата ризница на ранохристијанската уметничка продукција, зачувана на македонското подрачје. Раскошните мозаични панорами виртуозно обликувани во својата алегориска илустративност, импресивните фрескоансамбли изнијансирани со таинственост на евангелските приказни и блескавата мермерна скулптура мајсторски извајана во инвентивни симболични форми, го претставуваат автентичниот придонес на нашата територија кон грандиозниот уметнички трезор на ранохристијанската епоха.

Сепак, највозбудливиот репрезент на непресушните хоризонти на креативната имажинација од далечните столетија на палеохристијанската епоха е ансамблот на керамичките релјефи од доцноантичкиот локалитет Кале кај Винаца, кој ни открива еден иконографски спектакуларен и естетски неповторлив ликовен облик на библиската инспирација, преточена во сублимиран

Свети архангел Михаил

теолошко-литургиски концепт на визуелна експресија. Фасцинантен по тематско-ликовните квалитети и ексклузивен по теолошко-стилските специфики, аранжманот на виничките теракотни плочи е репрезент на исклучителните креативни дострели на уметничкото творештво, создавано на македонската територија во зенитот на христијанската антика. Релјефи во печена земја, страшно растреперени со импулсот на креативна непосредност и обележани со жестоките нијанси на експресивна изразност, керамичките плочи од Винаца се најавтентичните чувари на уметничкото наследство создавано во мугрите на христијанската епоха. Неповторени во естетскиот кодекс на ликовното творештво од најстариот христијански период, виничките релјефи сведочат за инвентивните форми на одразот на религиозната догма во медиумот на репрезентативната уметничка изведба. Претставувајќи синоним за комплексните димензии во конструкцијата на сублимираните теолошко-ликовни структури, виничките теракоти се ексклузивни претставници на една оригинално конципирана и автентично илустрирана фунерарна тематика, во која е визуелизирана идејата за бесмртноста и вечниот живот. Експресивно интонираните приказни за создавањето и пророштвата, за страдањето и жртвите, за горчливиот од низ столетијата на религиозните прогони, за коњаниците на старозаветните цареви кои итаат во својот суров галоп кон освојувачките победи, за псалмопевците кои ги слават жртвите сепаленици што горат на олтарот на гревовите, за мудриот пророк Исаија кој го навестува раѓањето на Богочовекот што ќе страда за гревовите на човештвото, во драматичната ликовна резонанца на виничките теракоти одекнуваат како церемонијално ехо во чест на врвните творечки дострели на ранохристијанската епоха.

Археолошки контекст

Пронаоѓањето на керамичките релјефи на локалитетот Кале, лоциран на југозападната периферија на Винаца, е една од сигнификантните компоненти за детерминирање на историското значење на оваа доцноантичка населба, сместена на издигнато плато, опфатено со моќни одбранбени сидови. Двете етапи во подигнувањето на фортификацискиот бедем ги рефлектираат раноантичкиот и доцноантичкиот стратум во историскиот развој на градот, но само вториот е презервиран во доволна мера за да посведочи за урбаната структура на населбата, зачувана во југоисточниот дел на локалитетот. Утврдувањето на градскиот периметар, кое, врз основа на пронајдениот нумизматички материјал се датира во првата половина на IV век и неговата реконструкција во почетокот на VI столетие, потврдена со современи археолошки наоди, укажуваат на периодите на интензивно урбано живеење на ова гратче, лоцирано во непосредна близина на динамичната патна комуникација Астибо - Партикополис, која обезбедувала брз трансфер на економските добра низ мошне густо населената брегалничка област. Забележителната концентрација на сакрални објекти и репрезентативни градби во рамките на урбаниот концепт на населбата, како и вон нејзините бедеми, пак, уверливо зборува за развиениот црковен живот на градот во доцноантичката епоха.

Керамичките релјефи, пронаоѓани на локалитетот Кале-Винаца, инцидентно или во рамките на долготрајните и систематски организирани археолошки истражувања, претставуваат плочи од печена глина со квадратен или правоаголен формат, релјефно обликувани со помош

на калап и декорирани со иконографски претстави. Изведени во идентични повеќебројни реплики, декоративните мотиви кои ги красат теракотните плочи се следени со сигнатури и натписи преземени од латинската редакција на Светото писмо, која влегла во литургиска употреба во втората половина на V век. Инвентивниот иконографски концепт на ансамблот керамички релјефи, кој вклучува автентично дизајнирани антропоморфни изведби, зооморфни претстави, фитоморфни мотиви и графички симболи, бил изведен во поголем број идентични примероци, наменети за декорација на повеќе објекти со истовидна големина и намена. Слојот малтер со отпечатоци од камената подлога за која биле врзани релјефите, зборува во прилог на веројатноста за нивна функционална утилизација како облога на камените сидови на објектите, во кои тие биле аранжирани како декоративни ансамбли. Нивните карактеристични димензии (31 x 29, 30 x 28, 32 x 20, 33 x 29 см) укажуваат на претпоставената висина на камените конструкции за кои биле врзани, а начинот на изведбата, како и иконографските и стилските карактеристики, не оставаат сомнеж за нивната едновремена продукција. Иако оштетувањето на одделни примероци е мошне забележително, нивната тематска конфигурација е повеќе од препознатлива.

Мотиви

Тематската концепција на ансамблот изведен на плочите од виничката колекција се темели врз изборот на симболично структурирани мотиви, кои ги илустрираат таинствените пораки на внимателно селектираните библиски стихови и ги рефлектираат мудрите поуки на импресивно интонирани евангелски објави. Визуелизацијата на драматичните молитви од старозаветните псалми, изведбата на херојските ликови од библиската историја, портретирањето на триумфалните фигури на христијанските светители и претставувањето на амблемите на Христовата вера, се елементите на симболично конструираните ликовен ансамбл на виничкиот керамички трезор. Редуцирани на функционалните елементи на иконографскиот формат и ослободени од наративната накитеност на деталите, мотивите на виничките теракоти се репрезентативен пример за автентично сублимиран теолошки концепт, визуелизиран низ рационално организирана експозиција на симболичните компоненти. Притоа, есенцијалната порака

Свети архангел Михаил

од текстуалното сие на темата, испишана покрај претставите и елементите на нејзината транспозиција во оптичко единство на симболични вредности, се соединети во еден беспрекорно функционален ликовен организам. Обележан со специфичната симболичка амплитуда на есхатолошкиот тематски спектар и изнијансиран со експресивните вредности на бруталниот карактер на ликовната изведба, виничкиот ансамбл ги рефлектира таинствените резонанци на фунерарната иконографија во рафинирано осмислениот програмски концепт на изведениот аранжман. Со иконографскиот избор на старозаветните префигурации на христолошката тематика, со симболично вообличените библиски пораки и со специфично избраните светителски ликови, а во контекст на погребниот карактер на аранжманот, секоја од виничките претстави означува една етапа од драматичниот пат на починатите низ таинствените хоризонти на задгробјето.

Еден од мотивите на есхатолошки конципираниот тематски избор во структурирањето на виничкиот репертоар е претставата на **св. архангел Михаил** (SCS MIHAEL), костимирана во долг хитон, обележана со раскошно моделирани крила и придружена со карактеристичен скиптар, како обележје на неговата улога на небесен предводник на ангелската свита. Преземен од постариот, јудејски религиозен контекст, во чии списи се јавува како заштитник на израелскиот народ, покровител на праведните и посредник меѓу Господ и луѓето, архангел Михаил (хебрејски: „кој е како Бог“), прераснал во исклучително значајна фигура на христијанската култна практика и бил почитуван како бестрашен предводник на небесната војска, чудотворен исцелител и таинствен психагог, кој ги придружувал покојниците на нивното патување кон вечниот живот. Како еден од најистакнатите моќници на јудеохристијанскиот религиозен систем, врз основа на библиските стихови и апокрифните текстови, тој добил комплексна улога на Божји пратеник меѓу верниците кој се грижел за несреќните и незаштитените, за болните и за оние кои лежеле на смртниот одар. Сепак, во христијанската религиозна сфера, во која дошло до одредена трансформација на првобитната еврејска претстава за архангелот, значително ослабела неговата улога на вешт исцелител во полза на првостепеното значење на ангелскиот првенец како архистратег на целестиалната армија и таинствен психопомп. Изнијансирано со триумфалниот карактер на воинствената димензија, големото почитување на оваа светителска личност резултирало со создавање на иконографската матрица на неговата милитантна претстава, костимирана во војнички орнат, честа во ликовната продукција на ранохристијанскиот период. Меѓутоа, долгиот

Свети Теодор

Свети Теодор

хитон и наметката, кои на себе ги носи архангелот на виничката претстава, потврдуваат дека застрашувачкиот небесен воин од јудеохристијанскиот религиозен систем во виничкиот ансамбл се јавува со карактеристиките на неговата втора улога, онаа на психопомп - патеводител на душите на покојниците на нивната одисеја низ задгробниот свет. Поседувајќи моќ за момент да го оживее мртвиот, чија душа ја пренесувал во таинствените сфери на небесните соѕвездја, тој ги заштитувал покојниците на нивното долго патешествие кон рајските височини. Врз основа на легендарните состави, засновани на претхристијанската традиција кои продолжиле да живеат и во христијанските времиња, архангел Михаил бил особено почитуван како симболичен чувар, Божји пратеник за заштита и патрон на гробните простории.

Божјата поддршка и заштита за ранливите души на починатит, во виничкиот репертоар е илустрирана со изведбата на уште неколку светителски претстави. Меѓу нив, ликот на **св. Теодор** (SCS THEODORUS), коњаник во милитантна облека, кој на своето копје носи победнички трофеј во вид на прободена змија, го претставува светителот како величествен триумфатор над совладаниот демон што го симболизира злото. Оваа иконографска варијанта во прикажувањето на светителската фигура се среќава во најстарите зачувани примери на коњаничката претстава на св. Теодор, како илустрација на легендата за храбриот воин кој го победил змејот. Маченички погубен како горлив христијански следбеник во почетокот на IV век, некогашниот припадник на римската војска, кондотиерот Теодор прераснал во бестрашен заштитник на праведните верници и неуморен борец против бруталните сили на злото. Хтонскиот карактер на змијата, чија претстава во христијанската ликовна симболика

Свети Ѓорѓи и свети Христифор

Свети Ѓорѓи и свети Христифор

се поврзува со темнината на подземниот свет, го обоила приказот на светителскиот лик со експресивните нијанси на неговата улога како заштитник на верниците од подмолните сили на злото и победник над застрашувачкиот демон на смртта. Поради тоа, текстот: *DEUS PRECIBUS OMNIBUS SANCTORUM TUORUM (EXAUDI ET) MISERERE (NOBIS)*, испишан околу претставата во кој одекнува лелекот на мртвите по Божјата помош, му дава на овој христијански светител улога на Божји заштитник на покојните верници. Тоа го потврдува и специфичната иконографска варијанта на неговиот лик, која го прикажува св. Теодор како победник над змејот - олицетворениот демон и симболот на Адот, со што сцената станува визија за триумфот на верата и животот над темните бездни на злото и смртта.

Триумфална симболика која извира од вртокот на есхатолошките поуки, содржи и мотивот со претстава на **св. Ѓорѓи** (SCS GEORGIUS), верниот Христов воин, заштитник и борец против злото, чудотворен воскреснувач на покојниците, како и таинствениот **св. Христифор** (SCS XROFORUS), легендарниот песоглав светител, поврзан со просторите на задгробниот свет. Иако специфичната милитантна варијанта, карактеристична за прикажувањето на нивните ликови отсуствува, триумфалниот карактер на изведбата е сугериран преку централната позиција на Христовиот крст, позициониран над офанзивниот штит, како и со помош на совладаните змии прободени од копјата на светителите и столчени под нивните нозе во долниот дел на претставата. Драматично интонираните ориентални легенди за песоглавиот дивјак, кој, по покрстувањето, добил христијанско име и човечки говор, ја вообличиле раната приказна за трансформацијата на св. Христифор во амбициозен христијански мисионер, како што вестите за маченичката смрт на св. Ѓорѓи во Диоклецијаново време го вброиле римскиот воин меѓу најистакнатите светители кои настрадале во најжестоките и најбрутални прогони на христијанските верници. Споредбата на св. Христифор со хеленистичкиот бог Херманубис, кој го надгледувал заминувањето на покојните души кон подземниот свет и референците за неговата улога на посредник во Христовата заштита на верниците, се фундаментите на светителскиот култ што го симболизира плодот на Божјата милост, со чија помош монструозниот човекојадец се претворил во предаден христијанин. Култната венерација, пак, на св. Ѓорѓи, која се темели врз неговата улога на посредник за човечкиот род пред Бога, била поткрепена и од легендарните приказни за светителот, кој, покрај останатите свои доблести, поседувал и моќ за спасување од смртта и воскреснување на покојниците. Со прикажувањето на обата светители како победници над демоните преку претставата на совладаните човеколики змии, и врз основа на придружниот текст: *DOMINUS DEUS VIRTUTUM EXAUDI NOS* (Псалм 83:9), св. Христифор и св. Ѓорѓи, како Божји избраници, на виничкиот релјеф стануваат заштитници на праведните верници во задгробниот свет. Во контекст на улогата на св. Христифор како психопомп и моќта на св. Ѓорѓи за оживување на покојниците, сцената со ликовите на двајцата светители, како и во случајот со св. Теодор, го илустрира копнежот на праведните души на покојните по Божјата заштита од демоните на смртта.

Есхатолошката димензија на иконографскиот репертоар, визуелизиран во рамките на колекцијата на виничките теракоти, е импресивно илуминирана со симболичната експликација на стиховите од неколку старозаветни псалми. Како поетски израз на најдлабоките копнежи и на највозвишените стремежи на верниците упатени кон Бога, свечените химни

Седумдесет и девети Асафов псалм

ственоста на Христовото оовплотување и на нејзиното значење за спасот на сите негови следбеници. Символизирајќи ја евхаристичната жртва на Спасителот, преку алузијата за виното како фитоморфен супститут на Христовата жртвена крв пролена на крстот за ултимативното избавување на грешното човештво, претставата на Асафовиот псалм ги сублимира елементите на воскресната иконографија и визуелните обележја на сотериолошкото значење. Придружните стихови: *VINEAM EX AEGYPTO TRANSTULISTI* (Псалм 79:9) испишани покрај претставата, се алегорија за драматичната историја на Израел преку сликата на Јахве, кој пренесувајќи ја пенушката од Египет во Израел, го најавува оовплотувањето на Христос - неговиот

од старозаветните столетија, составени од мудрите и вдохновени псалмопевци од времето на кралевите, се најекспресивниот израз на судбоносните повици за помош, ја отсликуваат горливата надеж во Божјата интервенција и претставуваат вистински сублимат на длабоката вера во спасувањето. Поради тоа, изведбата на старозаветните псалми во медиумот на ликовната продукција од ранохристијанските времиња суштински се поврзува со идејата за предавањето на верниците на Божјата волја, со вжарената благодарност за неговата заштита и со судбоносното треперење на праведните души во спасоносните преградки на рајското спокојство. Оттука, илустрацијата на **Седумдесет и деветтиот Асафов псалм**, прикажан во рамките на виничкиот ансамбл со мотивот на стебло од винова лоза, ги потсетува покојниците на таин-

Седумдесет и девети Асафов псалм

син и спасителот на човештвото. Во контекст на евангелските текстови (Јован 15:1 и 15:5), овој мотив станува симбол и на Христовата црква, во која маченичката крв на Спасителот, претворена во евхаристично вино, им подарува бесмртна вечност на причестените верници.

Спасоносната димензија на чудотворното делување на овоплотениот Христос меѓу луѓето ја содржи и илустрацијата на **Чудото на старозаветниот пророк Јелисеј**, изведена како претстава на галопирачки коњаници кои итаат над јамите, преполни со млазови брановидна вода. Иако ретко прикажуван во специфичните иконографски матрици на ранохристијанската епоха, пророкот Јелисеј бил особено почитувана светителска личност на христијанската црква и станал предмет на мошне раширен култ кој се појавил уште во IV столетие. Водечките теолози од ова време во своите текстови исцрпно говореле за неговите дела, обележувајќи го старозаветниот мудрец како голем чудотворец и исцелител, посветувајќи ѝ особено внимание на неговата моќ за воскресение на праведните покојници. Поради тоа, претставите изведувани во пластичната декорација на ранохристијанските саркофази од IV и V век, кои ги илустрираат чудата на старозаветниот пророк, се симболични праобрази на новозаветните епизоди што реферираат кон Христовите чудотворни подвизи за исцеление и воскреснување на праведниците. Прикажувајќи го моментот кога, со божја поддршка, Јелисеј ја напоил ожеднетата војска на праведните еврејски цареви во нивниот поход против непријателите (Четврта книга Царства 3:16-17), сцената ја сублимира чудотворната димензија на настанот како антиципација на Христовите спасоносни чуда. Стрелецот со затегнат лак, прикажан во горниот дел од претставата, ја симболизира стрелата на избавувањето Господово, истрелана во моментот на пророковата смрт (Четврта книга Царства 13:17), нагласувајќи го избавувањето со Божја помош и експресивната симболика на победата над смртта.

Седумдесет и девети Асафов псалм

Чудото на пророкот Јелисеј

Оваа спасоносна димензија на божјата интервенција е одлика и на илустрацијата на старозаветната приказна за **Товитовото исцеление**, кое треба да ги потсети покојниците на Христовата божествена исцелителна моќ. Вообличена во ликот на стариот, слеп Товит кој се потпира на стап, милувајќи го својот пес, оваа претстава е дополнета со епизодата на волшебниот риболов на неговиот син, младиот Товит. Седнат на речниот брег, тој ја доближува уловената чудотворна риба до очите на својот татко, лекувајќи го неговото слепило. Топлите созвучја на старозаветните стихови, сликовито раскажани во Книгата за Товит, ја пренесуваат судбината на едно еврејско семејство кое води потекло од самите пророци. Притоа, клучните епизоди на приказната, во кои е опишана потрагата по Божјата помош и заложбите да се спасат повредените и беспомошните праведници, ја сугерира идејата за смислата на Божјата интервенција и неговата грижа за сите свои следбеници. Префигурирајќи ги настаните од новозаветните пасуси, во кои се раскажува за чудотворните Христови исцеленија, спасоносните авантури на младиот Товит стануваат омилен ликовни симболи за прикажување на христолошките подвизи во сликарството и скулптурата на христијанската антика. Сублимацијата на двата клучни момента на приказната - Товитовиот чудотворен риболов и Исцелението на стариот Товит (Книга Товит 6:4 и 11:10) преку таинственото присуство на Исус - Божјата

риба, создава од момчето Товит старозаветен праобраз на Христос, а сцената станува одраз на сотериолошкото значење на неговите исцеленија. Враќајќи го видот на својот татко, Товит ја презема на себе улогата на Христос, спасоносниот исцелител, кој уловен во темнината на страдањето, му ја донел бесмртната светлина на целото човештво.

Во контекст на есхатолошката концепција на избраниот репертоар, дел од мотивите на виничкиот керамички ансамбл ја евоцираат жртвената конотација на идејата за спасувањето на верниците, доловена преку илуминација на ефектно структурирани иконографски сублимати. Како најсоодветен израз на длабоката благодарност на верните за драгоцената Божја грижа и неговото искрено милосрдие, принесувањето жртви на олтарот на спасувањето претставува највозвишен гест на предаденост кон оној кој бдее над своите следбеници. Во тој контекст, мотивот на жртвениот бик подготвен за ритуално убиство, кој претставува илустрација на **Шеесет и петтиот псалм**, симболично го

Товитовото исцеление

Шеесет и петтиот псалм

буди сеќавањето на Христовата сотериолошка жртва. Придружена од текстот *HOLOCAUSTA MEDULATA OFFERAM TIBI CUM INCENSO ET ARIETIBUS* (Псалм 65:15), што ја изразува желбата за принесување на жртвите сепаленици како благодарност за Божјата помош, сцената го прикажува карактеристичното жртвено животно на јудеизмот и симболот на целиот еврејски народ. Како моќен извор на плодност, динамична животна сила и бесмртност, во хебрејските теолошки списи бикот

станал симбол на идејата за сотериолошката димензија на Божјото присуство меѓу луѓето и прераснал во амблематски знак на спасоносниот патријарх - Месијата на човештвото. Предаден на Бога во експресивниот религиозен занос на жртвениот принос изгорен во верскиот жар на благодарните, сурово убиеното животно прераснало во алегориски приказ на жртвеното значење на Христовото страдање за грешниците. Изведбата на жртвениот бик како илустрација на стиховите на старозаветниот псалм, испеан во тонот на благодарница за Божјата грижа

Шеесет и петтиот псалм

Триесет и шестиот псалм

и спасот на верниците, ја симболизира неопходната Христова жртва, изгорена на олтарот на прародителските гревови. Попримајќи ја симболиката на Христос - вистинскиот жртвен принос преку сублимацијата на теолошките значења на зооморфната изведба на бикот, оваа претстава ја сублимира спасоносна димензија на Христовата жртва, дадена за бесмртната вечност на неговите следбеници.

Симболична евокација на Христовите страдања е содржана и во илустрацијата на **Триесет и шестиот Давидов псалм,**

Четириесет и првиот Давидов псалм

визуелизиран со експресивната претстава на пророкот Даниил (SCS DANIEL) во лавовската јама. Придружена со текстот: *AD DOMINO GRESUS HOMINI DIRIGIGUNTUR* (Псалм 36:23), кој ја воспева божјата заштита на праведниците, илустрацијата на Давидовата свечена химна ги обединила сотериолошката конотација на стихот посветен на Божјата грижа за праведните и идејата за непоколебливоста на верните, раскажана во спасоносно интонираните пасуси на

библиските приказни. Сликата на старозаветниот пророк, непоколеблив во својата вера и во предаденоста кон Бога, спасен од крволочните сверови во темнината на подземното дувло, ја симболизира идејата за Божјата помош на праведниците, алудира на спасоносна судбина на верниците и го воздигнува херојството на мачениците. Прикажувајќи го избавувањето на Светителот со помош на истрајната молитва упатена кон Бога од лавовската јама што го симболизира пеколот, Даниил (хебрејски: „Бог е мојот судија“) станува праобраз на Христос кој се спушта во длабоките челюсти на Адот. Симболизирајќи го Христовото страдање и неговата предвоскресна Голгота, сцената добива значење на илустрирана молитва на оние кои заминуваат во подземниот свет, барајќи спасоносно избавување. Илустрацијата на приказната за пророкот Даниил со лавовите како инвокација на Божјиот спас на праведниците, го ооплотува симболот на Христовото воскресение како предуслов за спасувањето на човечкиот род. Претставувајќи иконографска префигурација на Христовиот лик, фрлен во темните бездни на Адот, и придружена од стиховите на Псалмот кој зборува за Божјиот спас на праведните, сцената која го прикажува Даниил меѓу лавовите претставува симболична слика на воскресението на мртвите.

Копнежот по спасоносниот извор на вечниот живот е илустриран и во претставата на **Четириесет и првиот Давидов псалм** прикажан со фигура на елен кој пие вода, голтајќи ги млазовите што истекуваат од кантаросот, изведен како симболичен врукот на животот. Претставувајќи сублимирана симболична слика на желбата за баптисмалната имерзија на верниците, илустрацијата на Давидовиот псалм 41 се темели врз алузијата за регенеративната моќ на баптисмалната иницијација, по која копнеат душите на Божјите следбеници. Баптисмалната

Четириесет и првиот Давидов псалм

символика на оваа претстава е нагласена и со текстот: *SICUT CERVUS DESIDERAT AD FONTES AQUARUM* (Псалм 41:2), кој ја опева горливата жед за прифаќањето на Божјите поуки и бесмртното раѓање, што се стекнува со крштелната вода. Изразувајќи ја длабоката желба на верниците за Господ и неговиот храм, стиховите на псалмот го ооплотуваат копнежот на оние кои трагаат по очекуваното спасение, во безбедната сигурност на Божјото светилиште. Суптилните и експресивни алузии од текстуалното сиже на Давидовата песна, кои се однесуваат на потрагата по божјото милосрдие и на неуморниот стремеж кон спасоносниот извор на верата, ја прикажуваат желбата на верниците да му ја предадат својата душа на Господ, пиејќи од спасоносната вода на Божјиот кладенец. Претставувајќи симболична слика за покрстувањето на верниците, сцената истовремено ја претставува и душата, која, нурната во баптисмалната вода, допловила до рајското блаженство. Поради тоа, таа ја илустрира и молитвата, која во погребниот ритуал ги повикува покојниците да дојдат на изворот на бесмртниот живот.

На посмртната судбина на верниците се однесува и претставата на **Исус Навин кој го запира сонцето над Гаваон** (Книга Исус Навин 10:12-13), со воинствено костимираните фигури на славните херои на израелскиот народ (*HIESU FILIUS NAVE* и *KALEEB*). Исус, синот Навинов, прочуениот наследник на пророкот Мојсиј и еден од најславните ликови на драматичната

еврејска историја, како и неговиот соборец Калев, храбриот син Јефониев од племето Јудино, се главните протагонисти во илустрацијата на херојскиот триумф на праведниците, во речиси најдраматичната битка од хебрејското библиско минато. Воените победи на Исус Навин и неговиот херојски дух во триумфот против аморејските цареви во близината на палестинскиот град Гаваон, кои, на страниците од Стариот завет се опишуваат како вистинска реализација на неговиот сојуз со Бога, се величаат во теолошките списи на големите мислители од доцно-античката епоха. Притоа, се наведува дека самиот Бог, бесмртен и вечен, се појавил во ликот на Исус, синот Навинов, кој го носел неговото име. Оттука, големиот херој на еврејската историја, предводникот на избраниот народ и величествениот триумфатор и спасител, станува префигурација на Христос и симболичен предвесник на библиската приказна за спасувањето. Како Божји штитеник кој треба да му го донесе долгоочекуваното избавување на својот народ, Исус Навин прераснал во предвесник на Христос, кој ќе го избави човечкиот род. Поради тоа, сцената во која синот Навинов, старозаветниот праобраз на Христос, со Божја помош го запира патот на сонцето и месечината пред да го извојува судбоносниот триумф за Евреите, станува праслика на Христос, кој го одложува судниот ден за да го спаси грешното човештво.

Сотериолошката димензија, која реферира кон спасоносно избавување на човечкиот род, претставува симболично обележје и на релјефот со приказ на **Божјото овоплотување** конфигурирано во коњаничкиот лик на инкарнираниот Христос придружен со иконографските метафори на сонцето и месечината, како ликовна рефлексја на неговите хронолошки ознаки

Исус Навин го запира сонцето над Гаваон

Лавот од „племето на Јуда“

- А и Ω. Преземена од древните симболички системи од претхристијанската епоха, изведбата на коњаникот на виничкиот релеф се јавува како визуелен сублимаат на старите, пагански и на новите христијански значења, обединувајќи ги триумфалните аспекти коишто овој мотив ги поседува во својата иконографска конституција. Претставувајќи симболична слика на победничката слава, вонвременска и вечна, подарена од божествата и освоена од големите јунаци, паганскиот приказ на триумфален коњаник во христијанските векови почнал да се поврзува со идејата за ритуалниот премин од земниот живот кон Божествената димензија на небесните пространства. Врз основа на алузијата за „белиот коњаник“ од Јовановото откровение (6:2) и таинствените цитати во делата на Ориген во периодот III-VI столетие, претставата на коњаникот израснала во моќна ликовна метафора на Христос како спасоносен победник над смртта. Сотериолошката конфигурација на виничкиот Христов коњанички приказ е поткрепена и со испишаниот текст *EMANUEL (QUOD EST INTERPRETATUM) NOBISCUM DEUS SALVU(M ME FAC ET SALVUS ER)O HR(ISTO)F(US) ORO* преземен од евангелските цитати на Матеја (1:23), кои упатуваат на остварувањето на пророчките најави за Христовата инкарнација и од инспиративните старозаветни стихови на пророкот Еремија (17:14), кои молитвено ја бараат спасоносната Божја интервенција. Илуминирајќи ги старозаветните пророштва за месијанската инкарнација на Христос и за нејзината новозаветна реализација, виничката претстава на овоплотениот Спасител кој триумфира врз смртта е придружена со елементите на сонцето и месечината, како симболички обележја на небесниот аспект на вечниот Бог.

Спасоносната сила на Христовата улога за верниците ја содржи и приказот на **Лавот од „племето на Јуда“**, моќно животно во бавно движење, врамено со текстот: *LEO DE TRIBU IUDA* (Откровение 5:5) *ET FLOS DE RADICE IESE* (Исаија 11:1), што се однесува на Христос кој

Воскресната награда за праведните души ја симболизира и претставата на **Победничкиот крст**, изведена во облик на латински крст, со краци украсени со бисери. Триумфалниот симбол на христијанското верување, маченичката справа на Христовото страдање, победничкиот амблем на жртвената мисија на Спасителот и инструментот на неговото триумфално воскресение, во ликовните ансамбли од ранохристијанската епоха претставува доминантно обележје на христијанската црква и се прикажува како израз на суштината на христијанскиот спас. Поради тоа, уште во најраните времиња од новата ера, крстот станал основен елемент на погребната уметност, претставувајќи знак на триумфот над смртта и дијаграм на

воскресението, кое, преку него, им е подарено на сите Христови следбеници. Со моќта на воскресната победа, со која Христос триумфира на крстот, тој ги избавил луѓето од смртниот страв и им ја подарил надежта во вечниот живот; оттука крстот станува знак на следбениците на верата и суштинско обележје на Христовата сотериолошка мисија, трансформирајќи ја трагичната смрт на Спасителот во величествена епопеја на спасувањето и бесмртниот живот. Како симбол на Христовото воскресение и неговиот триумф над смртта по распетието, а во контекст на испишаниот текст: *CRUX CRISTI VINCE ET VINCERE PRESTA OMNIBUS SPERANTIBUS IN TE*, од претставата на виничкиот релјеф блика триумфалното значење на крстот, кој им носи воскресна победа на сите христијански верници.

Функција и значење

Есхатолошкиот карактер на избраните мотиви, погребната симболика на испишаните текстови, иконографските паралели на виничките композиции со претставите илустрирани во римските катакомби, во декорацијата на ранохристијанските мавзолеи и во релјефниот украс на мермерните саркофази, самите димензии и повеќебројните реплики на темите, како и постоечките аналогии на керамички релјефи откриени во доцноантичките гробници на подрачјето на Франција, Италија и северна Африка, зборуваат во прилог на фунерарната функција на виничкиот ансамбл. Аплицирани на сидовите од гробните конструкции што постоеле во рамките на урбаниот комплекс на доцноантичката населба во времето на преодот од V во VI век, плочите од Виничкото Кале со својот специфичен репертоар најсоодветно ја исполниле улогата за декоративна оплата на фунерарните објекти. Според моделот на камените саркофази од доцноантичката епоха, украсени со релјефни претстави во правоаголни и квадратни полиња, во сопствениот керамички медиум на изведбата и во контекст на неповторените визуелни одлики на ансамблот, виничките теракоти досега претставуваат најавтентични примери на ликовната изведба, наменети за декоративно осмислување на погребните простори. Во екстатичните преградки на виничките претстави, водени од психопомпот Михаил и заштитени од моќните Божји пратеници Теодор, Христифор и Ѓорѓи кои ги убиваат злите демони во задгробниот свет, праведните души на упокоените верници патуваат низ таинствените сфери на задгробјето, секавајќи се на магичната моќ на Христовите чудотворни потфати. Прифаќајќи ја неговата маченичка жртва како своја спасоносна награда и горејќи во ритуалниот оган на неговите страдања, тие копнежливо го чекаат судниот ден, кога воскресната слава на Христос ќе им донесе триумфално влегување во царството на бесмртниот живот. Во експресивните симболични облици на виничките теракоти, креативниот оган на уметничката изведба неповторливо го прикажал драматичниот пат на душите од кошмарниот сон за смртта, до блаженото будење во рајските пазуви на воскреснатиот Спасител.

СЕЛЕКТИРАНА БИБЛИОГРАФИЈА:

Blagg T., *The use of terra-cotta for architectural ornament in Italy and the Western Provinces*, Building Elements of Roman Architecture, London 1980.

Димитрова Е., *Некои натписи на теракотните икони од Винаца*, Современост 5-6, Скопје 1992.

Димитрова Е., *Керамичките релјефи од Виничкото Кале*, Скопје 1993.

Dimitrova E., *The Terracotta Relief Plaques from Vinica*, Старице н. с. књ. XLI-II-XLIV/1992-1993, Београд 1994.

Димитрова Е., *Релјефните теракоти од медитеранската област*, Културен живот 1-2, Скопје 1995.

Димитрова Е., *Виничките теракоти*, Скопје 2000.

Димитрова Е., *Виничката мистерија. Керамичката ризница од доцноантичкото Кале*, Винаца 2012.

Димитрова Е., *Ремек-дела на ранохристијанската уметност во Македонија*, Македонија. Милениумски културно-историски факти, т. III, Скопје 2013.

Издавач

Министерство за култура на Република Македонија
Управа за заштита на културното наследство

За издавачот

д-р Елеонора Петрова - Митевска

Уредник

Дончо Наумовски

Автор

проф. д-р Елизабета Димитрова

Лектура

Александар Јорданоски

Фотографии

м-р Мишко Тутковски

Графички дизајн

ДАТАПОНС, СКОПЈЕ

Печати

ДАТАПОНС, СКОПЈЕ

Тираж

500

© Copyright

Министерство за култура на Република Македонија
Управа за заштита на културното наследство

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски",
Скопје

738.6.046(497.733)

ДИМИТРОВА, Елизабета

Керамичките релјефни плочи од Винаца / [фотографии Мишко
Тутковски]. - Скопје : Управа за заштита на културното наследство,
2017. - 24 стр. : илустр. во боја ; 24 см. - (Најзначајните вредности
од областа на културното и природното наследство на Република
Македонија)

Вовед / Елеонора Петрова Митевска: стр. 4. - Библиографија: стр. 23

ISBN 978-608-4549-52-9

а) Теракотни икони - Винаца б) Културно наследство - Македонија
COBISS.MK-ID 105478666